

BRONISŁAW SITEK

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Studia nad finansami publicznymi municipium *Irni*. Kontrola i odpowiedzialności za zarządzanie środkami publicznymi

1. Zagadnienia wprowadzające

Istotnym elementem kultury politycznej starożytnego Rzymu była dobrze rozwinięta organizacja municypiów, która swój szczyt osiągnęła w okresie pryncypatu, zwłaszcza w zachodniej części imperium. Przejawem tego był istniejący wówczas dobrze zorganizowany system finansów publicznych, zwłaszcza w zakresie zarządzania i kontroli.

Kwestie finansów publicznych w municypiach były przedmiotem licznych opracowań romanistów, a także historyków zajmujących się starożytnością. Podstawowe opracowania w tym zakresie stanowią prace dotyczące całego systemu municypalnego w starożytnym Rzymie. Należy wymienić przede wszystkim prace takich autorów, jak: L. Tanfani¹, W. Liebenam², J.E. Reid³, G.H. Stevenson⁴. Do współczesnych opracowań finansów municypalnych należą prace przede wszystkim F. Lambertiego⁵. Opracowania szersze dotyczą zasadniczo nadużyć w zakresie finansów publicznych, czyli *crimen peculatus*, i są autorstwa np. F. Gnolego⁶ i R. Mentxaki⁷.

¹ L. Tanfani, *Contributo alla storia del municipio Romano*, Roma 1970, s. 109–136.

² W. Liebenam, *Städteverwaltung im Römischen Kaiserreiche*, Leipzig 1900, s. 21 n.

³ J.E. Reid, *The Municipalities of the Roman Empire*, Cambridge 1913, s. 121–154.

⁴ G.H. Stevenson, *Roman Provincial Administration till the Age of the Antoninem*, Westport 1939, s. 133 n.

⁵ F. Lamberti, „*Tabulae Irnitanae*”. *Municipalità e „ius romanorum”*, Napoli 1993, s. 96–107.

⁶ F. Gnoli, *Ricerche sul „crimen peculatus”*, Milano 1979.

⁷ R. Mentxaka, *Algunas consideraciones sobre el crimen de residuis a la luz de la legislación municipal*, RIDA 37(1990), s. 247–334.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest przedstawienie kilku kwestii dotyczących finansów publicznych w świetle postanowień zawartych w *lex Irnitana*⁸, takich jak: obowiązek rozliczenia się z pieniędzy publicznych, prowadzenie rachunku municipium, ustanowienie biegłych audytorów do sprawdzania rachunków municipium i proces, którego przedmiotem są kwestie finansów municipium.

W opracowaniu tym zostaną poddane analizie prawno-historycznej teksty pochodzące z *lex Irnitana*⁹. Dodatkową pomocą w czytaniu artykułu będzie tłumaczenie tych tekstów.

2. Obowiązek rozliczenia się z zarządu pieniędzmi publicznymi

Organem uprawnionym do bieżącego dysponowania pieniędzmi publicznymi byli duumwirowie. Jednak w celu realizacji konkretnych zadań pieniądze te mogły być powierzane również edydom, kwestorom czy osobom prywatnym, realizującym zadania municipium ze środków publicznych, np. urządzenie publicznych poczęstunków – *epulae*. Na takich osobach, po wykonaniu zadania, ciążył obowiązek rozliczenia się z kasą miejską, o czym jest mowa w art. 67 *lex Irnitana*.

<LXVII>

20 **R(ubrica). De pecunia communis municipium deque rationibus / eorumdem.**

At quem pecunia communis municipium eius municipi / pervenerit, <is> heresve eius isve at quem ea res pertinebit, in diebus XXX proximis, quibus ea pecunia ad eum / pervenerit,

25 in publicum municipum eius municipi eam / referato. Quique rationes communes negotiumve quod / commune municipum eius municipi gesserit trac/taverit, is heresve eius

Art. 67

R(ubrica). O finansach municipium i o prowadzeniu jego rachunku.

Ten, kto wejdzie w posiadanie publicznych pieniędzy, a także jego dziedzic lub ten, kto wejdzie w ich posiadanie przypadkiem, niech w ciągu kolejnych 30 dni zwróci je do kasy gminy tego municipium. Ten zaś, kto będzie prowadził rachunki gminy lub zarządzał pieniędzmi publicznymi w imieniu tego municipium, a także jego dziedzic lub ten, kto przypadkiem wszedł w po-

⁸ Szersze opracowanie niektórych kwestii związanych z postanowieniami zawartymi w *lex Irnitana* zob. B. Sitek, *Organy władzy w „municipium Irni”*. Ze studiów nad prawem municypalnym w Starożytnym Rzymie, *Journal of Modern Science*, 1(2005), s. 21–42; *idem*, *Uprawnienia edyla w świetle ustaw municypalnych. Studium prawno-historyczne*, [w:] *Prawo – administracja – policja. Księga Pamiątkowa Profesora Wincentego Bednarka*, Olsztyn 2006, s. 393–405; *idem*, *Zadania municipium w świetle lex Irnitana. Przyczynek do studiów nad prawem municypalnym w Starożytnym Rzymie*, *Zeszyty Prawnicze UKSW* 6.1 (2006), s. 159–171.

⁹ Rekonstrukcję tekstu łacińskiego podają za F. Lamberti, „*Tabulae Irnitanae*”...

30 isve ad quem ea res pertinebit, / in diebus XXX proximis, quibus ea negotia easve rati/ones gerere tractare desierit quibusque decuriones / conscriptive habebuntur, rationes edito reddito/que decurionibus conscriptisve cuive de is accipien/dis cognoscendis ex decreto decurionum conscripto/rumve, quod decretum factum erit cum eorum partes / non minus quam duae tertiae adessent, negotium da/tum erit. Per quem steterit, q(uo) m(inus) ita pecunia((m)) redigere/tur re((f))fretur quove minus ita rationes redderentur, / is ((per quem steterit

40 quo minus rationes redderentur, quo/ve minus pecunia redigeretur, referretur)) heresque eius / isque at quem ea res q(ua) d(e) a(gitur) pertinebit, quanti ea res erit, tan/tum et alterum tantum municipibus eius municipi d(are) d(amas) e(sto), ei/iusque pecuniae deque ea pecunia municipi municipi Flavi / Irnitani qui volet cuique per ha<n>c lege<m> licebit, action peti/tio persecutio esto.

siadanie tych środków, niech w ciągu kolejnych 30 dni licząc od dnia zakończenia prowadzenia rachunków lub zarządu finansami publicznymi, a w ciągu których to dni zbiorą się dekurionowie i *conscripti*, złożą sprawozdanie dekurionom lub *conscripti* albo temu, kogo na mocy dekretu dekurionów i *conscripti* uchwalonego w obecności co najmniej 2/3 z nich, zostanie przez nich wskazany. Ten, od kogo będzie zależała niemożliwość zwrócenia pieniędzy zgodnie z tą ustawą czy przyczyni się do niemożliwości przedłożenia sprawozdania finansowego zgodnie z ustawą lub jego dziedzic, lub inna osoba mająca związek z tą sprawą, niech będzie ukarana grzywną w podwójnej wysokości wartości przedmiotu sporu na rzecz gminy tego municipium. Każdy z mieszkańców municipium *Flavia Irnitana* niech posiada prawo wystąpienia ze skargą, pozwem lub roszczeniem o te pieniądze, byleby zezwalała mu na to ta ustawa.

Norma prawna zawarta w art. 67 dotyczy obowiązku rozliczenia dysponentów środków publicznych municipium, którzy w jakikolwiek sposób weszli w ich posiadanie. Podobne rozwiązania znajdują się w innych ustawach municypalnych, takich jak: *lex Tarentina* l. 21 i *lex Ursonensis* art. 80. W prawie rzymskim nieuprawnione posiadanie pieniędzy publicznych traktowano jako przestępstwo popełnione przeciwko fiskusowi – *crimen peculatus*¹⁰. Czyn ten pierwotnie był ścigany na podstawie *interdictio aqua et igni*. Juliusz Cezar wydał w tej materii *lex Iulia Caesaris*, która przez Augusta została znowelizowana i wydana jako *lex Iulia de peculato et de sacrilegiis*¹¹. Odrębnym stanem prawnym było nieroz-

¹⁰ *Crimen peculatus* obejmował kradzież pieniędzy lub rzeczy publicznych, rzeczy świętych lub otoczonych czcią. Zob. IJ. 4.18.9.

¹¹ Ulp. 44 ad Sab. (D. 48, 13, 1): *Lege Iulia peculatus cavetur, ne quis ex petunia sacra religiosa publicave auferat neve interceptat neve in rem suam vertat neve faciat, quo quis auferat interceptat vel in rem suam vertat, nisi cui utique lege licebit: neve quis in aurum argentum aes publicum quid indat neve immisceat neve quo quid indatur immisceatur faciat sciens dolo malo id peius fiat*. Zob.

liczenie się z fiskusem z pieniędzy publicznych przez byłych urzędników. Taki czyn ścigano za pomocą *lex Iulia de residuis*¹². Rozwiązania prawne stosowane w Rzymie zostały recypowane do ustaw municypalnych¹³.

Według art. 67 obowiązek rozliczenia spoczywał na dwóch grupach podmiotów dysponujących pieniędzmi publicznymi municypium. Pierwszą z nich tworzyli ci, którzy weszli w posiadanie środków publicznych: *at quem pecunia communis municipium eius municipi pervenerit* (Il. 22–23). Do tej grupy zaliczyć należy tych, którzy nie byli urzędnikami municypalnymi, lecz np. koncesjonariuszami, i z tytułu realizacji zamówienia publicznego weszli w posiadanie środków municypalnych. Obowiązek rozliczenia spoczywał również na spadkobiercach takiej osoby oraz na tych, którzy weszli w posiadanie środków publicznych przypadkowo. Obowiązek zwrócenia tych środków do kasy miejskiej winien być spełniony w przeciągu 30 dni od wejścia w posiadanie tych środków i obejmował zwrot pozostałych pieniędzy w gotówce oraz rozliczenie się ze środków wydanych.

Drugą grupę podmiotów, na których ciążył obowiązek rozliczenia się ze środków publicznych, stanowili ci, którzy prowadzili rachunki municypium lub zarządzali finansami publicznymi: *Quique rationes communes negotiumve quod commune municipium eius municipi gesserit tractaverit* (Il. 26–27), a więc na duumwirach, kwestorach, edylach oraz innych urzędnikach, a nawet na ich dziedzicach czy osobach, które przypadkowo weszły w posiadanie pieniędzy publicznych.

Rachunki municypium mogły też być prowadzone przez biegłego powołanego przez dekurionów na podstawie uchwały podjętej w obecności przynajmniej 2/3 wszystkich członków *ordo*. Do tej grupy podmiotów zaliczano tych, którzy dokonywali w imieniu municypium określonych zadań, byli to więc legaci oraz *patrones*. Termin 30-dniowego sprawozdania z zarządu pieniędzmi biegł od momentu zakończenia tego zarządu, co w praktyce oznaczało koniec kadencji w przypadku urzędników, w przypadku zaś innych podmiotów wraz z końcem powierzonej im misji. Termin rozliczenia się ze środków publicznych dla legatów czy *patrones* biegł od momentu zakończenia powierzonego im zadania. Sprawozdanie winno być przedłożone dekurionom¹⁴.

Osoba uniemożliwiająca spełnienie takiego zobowiązania na podstawie skargi popularnej – *accusatio popularis* – mogła zostać skazana na zapłacenie grzywny w wysokości podwójnej wartości przedmiotu sporu.

A. Dębiński, *Sacrilegium w prawie rzymskim*, Lublin 1995; B. Santalucia, *Diritto e processo penale nell'antica Roma*, Milano 1989, s. 93

¹² Paul. 11 ad Sab. (D. 48, 13, 2): *Lege Iulia de residuis tenetur, qui publicam pecuniam delegatum in usum aliquem retinuit neque in eum consumpsit*.

¹³ R. Mentxaka, *Algunas consideraciones...*, s. 247–334.

¹⁴ Zob. F. Lamberti, „*Tabulae Irnitanae*”..., s. 116 n.; F. Gnoli, *Ricerche...*, s. 155 n.

3. Ustanowienie *patrones* – biegłego z zakresu rachunkowości

Kontrola finansów publicznych w municipium – *reddere rationem* – była zorganizowana w pewnej mierze podobnie do współczesnej kontroli finansów publicznych gminy. Powoływany był biegły rachmistrz – *patrones*, który kontrolował rachunki municypalne z ostatniego roku. Posługując się współczesną terminologią, można powiedzieć, że dokonywał on audytu wewnętrznego municipium.

<LXVIII>

45 **R(ubrica). De constituendis patronis causae, cum rationes reddentur.**

Cum ita rationes reddentur, du<u-
>mvir, qui decuriones conscrip-

VIIIA

tosve habebit, ad decuriones conscriptosve refereto, quos pla/ceat publicam causam agere, *i*i que decuriones conscriptive / per tabel-lam iurati d(e) e(a) r(e) decernun-to, tum cum eorum partes non mi/ 5 nus quam duae tertiae aderunt, ita ut tres, quos plurimi per tabel/lam legerint, causam publicam agant; iique qui ita lecti erunt tem/pus ab decurionibus conscripti<s>ve, quo [caus]am cognoscant action/nemque suam ordinent, postulan-to; eq[ue te]mpore quod is datum / erit transacto, eam causam uti quod recte [fac]tum esse vole<n>t a((u))gu*n*to.

Art. 68

R(ubrica). O ustanowieniu *patrones* w celu kontrolowania zarządu publicznymi finansami.

W odniesieniu do kontroli finansów publicznych duumwir posiadający prawo zwoływania posiedzenia dekurionów i *conscripti* niech przedstawi dekurionom i *conscripti* osoby, które według niego mogą zajmować się sprawami publicznymi. Następnie dekurionowie i *conscripti* po złożeniu przysięgi w tajnym głosowaniu niech wybiorą trzech, a wybór powinien być dokonany większością głosów w obecności co najmniej 2/3 wszystkich dekurionów i *conscripti*. Wybrane w taki sposób osoby mogą zajmować się ochroną interesu publicznego. Osoby wybrane w taki sposób niech zażądają od dekurionów i *conscripti* wyznaczenia im określonego terminu w celu zapoznania się ze stanem spraw publicznych oraz określenia środków niezbędnych do przedsięwzięcia. Po upływie terminu raz im wyznaczonego uważa się, że posiadli wystarczającą wiedzę o stanie spraw publicznych w takim stopniu, aby mogli podejmować kroki prawem przewidziane.

Norma prawna art. 68 dotyczy procedury powołania biegłych w finansach publicznych – *patroni* – w liczbie trzech. Były to osoby zajmujące się prowadzeniem audytu finansów municipium – *reddere rationem*. Celem ich działania było

rozliczenie osób dysponujących środkami publicznymi. Dokładna definicja pojęcia *reddere rationem* została podana przez Pomponiusza: *Inter „edere” et „reddi rationes” multum interest: nec is qui edere iussus sit, reliquum reddere debet: nam et argentarius edere rationem videtur, etiamsi quo reliquum sit apud eum non solvat*¹⁵. W tekście tym Pomponiusz wyjaśnia, że czasownik *edere* oznacza okazywanie dokumentów, np. bankowych, a *reddi rationes* oznacza sporządzenie ostatecznego rachunku, wskutek którego jedna ze stron jest zobowiązana do zapłacenia określonej kwoty pieniężnej¹⁶. Instytucja ta, pierwotnie stosowana w prawie bankowym, została przeniesiona do instrumentów prawnych finansów publicznych.

Kandydatów na biegłych finansowych wskazywał duumwir, który miał prawo do zwoływania posiedzenia dekurionów. Spośród wskazanych kandydatów dekurionowie w tajnym głosowaniu wybierali trzech. Wybrani *patrones* mogli żądać wyznaczenia im odpowiedniego czasu, wymaganego do zapoznania się z finansami publicznymi. Przyjmowano, że biegli – po tym okresie – posiadali wystarczającą wiedzę o finansach publicznych municipium¹⁷.

4. Procesy w sprawach fiskalnych

Niedopełnienie obowiązku rozliczenia się z pieniędzy publicznych rodziło możliwość skierowania sprawy do sądu municypalnego.

<LXIX>

R(ubrica). De iudicio pecuniae communis.

10 Quod municip((i))um municipi Flavi Iritani nomine petetur ab eo, qui / eius municipi munic*ep*s incola((e))ve erit, quodve cum eo agetur, quod / pluris HS (sesteritum) **D** (quingentorum) sit neque tanti sit ut de eo, si privatim ageretur, ibi invito / alterutro action non eset, et<s>i is, quocum agetur, ibi agi nolet, de / eo decurionum conscriptorumve cognitio iudicatio litisque aestu/matio esto, ita ut, cum d(e) e(a) r(e) agetur, non

Art. 69

R(ubrica). O procesie w sprawach dotyczących finansów publicznych.

Skarga, która będzie wnoszona w imieniu mieszkańców municipium *Flavia Iritana* przez obywatela lub *incola* tego municipium, albo wartość przedmiotu sprawy, której będzie dotyczyła skarga, przewyższa 500 sestercji i nie jest to sprawa prywatna, wówczas nie może być wniesiona wbrew woli drugiej strony. Ponadto, jeżeli ten, przeciwko któremu ma być wniesiona skarga, nie chce wdać się w proces, to niech rozpoznanie

¹⁵ Pomp. *6 ad Sab.* (D. 50, 16, 89, 2).

¹⁶ Zob. A. Petrucci, *Profili giuridici delle attività e dell'organizzazione delle banche romane*, Torino 2002, s. 144–145.

¹⁷ Zob. P. Jouanique, *Rationem reddere*, Bull. Assoc. G. Bule 20(1961), s. 228–233.

- minus quam duae tertiae / partes de-
 15 curionum conscriptorumve adsint et
 per tabellam sen/tentiae ab iis ferantur,
 iique qui sententia[s] l]aturi erunt,
 prius/quam sententias ferant, quisque
 eorum iuret Iovem et di/vom Aug(ustum)
 et divom Claudium et divom
 Vesp(asianum) Aug(ustum) et divom
 Titum / Augustum et genium imp(eratoris)
 Domitiani Aug(usti) deosque
 20 Penates se, quod / aequum bonumque
 et maxime e re communi eius municipi
 esse cen/seat, iudicaturum. Uti eorum
 maior pars iudicaverit utique litem /
 aestumaverit, ita ea iudicatio eaque
 litis aestumati iusta ra/taque esto.
 Quod HS (sesteritum) **D** (quingentorum)
 minorisve <sit>, de eo, rei*e*ctis
 alternis decuri/onibus conscriptisve
 qui tum aderunt, ita ut ex
 25 imparibus ((i)is, / qui aget petetve
 prior reiciat, ex paribus <is> quocum
 agetur aut / a quo quit petetur, donec
 quinque reliqui sint, eorum quinque,
 / qui reliqui erunt, cognito iudicatio
 litisque aestumatio / esto, quae esset
 decurionum conscriptorumve, si maior
 pecu/nia quam HS (sestertia) **D**
 30 (quingenta) esset, quae petetur deve
 qua agertur. Utique / eorum maior
 pars iudicaverit litem aestumverit ita /
 ea iudicati*o*litisque aestimato iusta
 rataque esto.

sprawy, wszczęcie procesu i jego przebieg zależy od decyzji dekuriionów lub *conscripti*, których głosy winny być oddawane pisemnie, po złożeniu przez każdego przysięgi na Jowisza i boskiego Augusta, i boskiego Klaudiusza, i boskiego Wespazjana Augusta, i boskiego Tytusa Augusta, i na geniusza imperatora Cezara Domicjana Augusta, i na bóstwa domowe (Penaty), że proces będzie prowadzony według zasad dobra i słuszności oraz z zachowaniem interesu dobra wspólnego. Tak jak większość z nich zadecyduje i oceni sprawę, niech zostanie uznane za zgodne z prawem i legalne. Odnosnie zaś do spraw w wartości równej lub mniejszej niż 500 sesterceji stosowana jest procedura wykluczenia obecnych dekuriionów lub *conscripti* tak, aż zostanie obecnych tylko pięciu. Wykluczenie odbywa się w ten sposób, że w przypadku nieparzystej liczby dekuriionów i *conscripti* prawo rozpoczęcia wykluczenia będzie posiadał powód, w przypadku zaś parzystej liczby dekuriionów i *conscripti* prawo to będzie posiadał pozwany lub osoba, przed którą skarga zostanie wniesiona. Wybrane pięć osób z dekuriionów i *conscripti*, w przypadku spraw o wartości równej lub mniejszej niż 500 sesterceji, niech posiadają prawo rozpoznania sprawy, prowadzenia postępowania i wydania wyroku. Tak jak większość z nich osądzi stan rzeczy, niech będzie uznane za wyrok sprawiedliwy i prawem uznany.

W art. 69 została przedstawiona procedura dotycząca rozstrzygania sporów wynikających z rozliczeń z kasą miejską¹⁸. Jest to zatem kontynuacja uregulowań znajdujących się w art. 67 i 68 tej ustawy. Analogiczne uregulowanie znajduje się w *lex Malacitana* w art. 69. W literaturze romanistycznej tekst ten wzbudził wiele dyskusji, zwłaszcza w sprawie charakteru skargi. A. d'Ors twierdzi, że sformułowanie *Quod municipium municipi Flavi Irnitani nomine petetur ab eo, qui eius municipi municeps incolaeve erit* (ll. 10–11) jest dowodem, że procesy w sprawach *pecuniae communis* mogły być wszczynane przez każdego obywatela *municipium* lub rezydenta (*incola*), czyli były to skargi popularne¹⁹. Zdanie przeciwne wypowiada J.M. Ribas Alba; według niego takie uprawnienie posiadał jedynie patron – *patroni causa*²⁰. Analiza porównawcza przeprowadzona przez R. Mentxakę wykazuje, że w przypadku dochodzenia środków publicznych w *lex Irnitana* stosowano *accusatio popularis*, a więc każdy obywatel *municipium*, w tym i rezydenci, mógł wystąpić z powództwem przeciwko temu, kto był zobowiązany wobec kasy miejskiej, na podstawie *reddere rationem*, a więc sporządzonego audytu przez *patrones*, o których była mowa w art. 68²¹.

Dyspozycja prawna art. 69 wskazuje na pewne uprawnienia sędownicze dekurionów, którzy byli władni rozstrzygać spory, których przedmiotem były środki publiczne *pecuniae communis*. Chodziło tu zatem zarówno o urzędników dysponujących środkami publicznymi, o których była mowa m.in. w art. 48 *lex Irnitana*, jak i tych, którzy weszli w jakikolwiek sposób w posiadanie środków publicznych. Proces, o którym mowa w art. 69, nie był jednak procesem prywatnym – *iudicium privatum*, pomimo stosowania terminologii typowej dla tychże procesów, np. *petere* czy *agere*. Był to rodzaj procesu publicznego – *iudicium publicum*, wzorowanego na procesach toczonych przed rekuperatorami w Rzymie²².

Senat miejski, zgodnie z postanowieniem art. 84 *lex Irnitana*, nie mógł rozpatrywać sprawy powyżej 1000 sestercji. Gdy wartość przedmiotu sporu nie przekraczała 500 sestercji, wówczas uprawnienie dekurionów do rozstrzygania sporu

¹⁸ Procedura ta została opisana przez D. Johnston, *Municipal Funds in the Light of Chapter 69 of the lex Irnitana*, ZPE 111(1996), s. 199–225; U. Laffi, *Osservazioni sul testo dell'inizio del capitolo 'LXIX' della lex Irnitana, alla luce di un nuovo frammento della lex Villonensis*, ZPE 103(1994), s. 147–153.

¹⁹ A. d'Ors, *La Ley Flavia Municipal...*, s. 145. O skargach popularnych zob. B. Sitek, *Actiones populares w prawie rzymskim na przełomie republiki i pryncypatu*, Szczecin 1999, s. 49 n.; F. Casavola, *Studi sulle azioni popolari romane*, Napoli 1958, s. 15 n.; J.L. Murga, *Actiones populares en lex colonie Genetivie Juliae*, Barcelona 1985, s. 20 n.; T. Mommsen, *Die Popularklagen*, ZSS 24(1903), s. 1–12.

²⁰ J.M. Ribas Alba, *La naturaleza juridical del iudicium pecuniae communis* (Cap. 69 de la lex Irnitana), RIDA 37(1990), s. 335–345.

²¹ R. Mentxaka, *Algunas consideraciones...*, s. 308 n.

²² Zob. F. Lamberti, „*Tabulae Irnitanae*”..., s. 128.

nie podlegało żadnemu ograniczeniu²³. Spór był rozstrzygany przed komisją składającą się z pięciu dekurionów. Komisja ta była wyłaniana za pomocą procedury wykluczenia obecnych dekurionów na posiedzeniu tak długo, aż pozostało tylko pięciu. Była to procedura wyłaniania składu sędziowskiego określana łacińskim terminem *relectio*. Taka komisja była uprawniona do wydania rozstrzygnięcia sporu w sposób definitywny, a decyzję podejmowano większością głosów – *utique eorum maior pars iudicaverit litem aestumverit ita ea iudicatio litisque aestimato iusta rataque esto* (Il. 31–32). Komisja pięciu dekurionów stanowiła trybunał rekuperatorów.

Sytuacja była nieco inaczej uregulowana w przypadku, gdy wartość przedmiotu sporu przewyższała 500 sestercji, ale nie przekraczała 1000 sestercji, była to bowiem górna granica wartości sporów, mogących być rozstrzyganymi przed sądami municypalnymi według art. 74 *lex Irnitana*. W tych przypadkach do wszczęcia sprawy konieczna była zgoda pozwanego. W przypadku jej braku decyzja o wszczęciu postępowania zależała od dekurionów. Ci bowiem mogli podjąć uchwałę i wydać stosowny dekret o wszczęciu, jeżeli za przyjęciem takiego dekretu głosowało co najmniej 2/3 dekurionów obecnych na posiedzeniu. W sprawie wszczęcia postępowania decyzja winna zostać podjęta poprzez głosowanie pisemne poprzedzone złożeniem przez wszystkich dekurionów przysięgi, w której zobowiązywali się do przestrzegania zasad uczciwości.

5. Wnioski

Organizacja municypiów w zachodniej części Imperium Rzymskiego była wzorowana na rozwiązaniach prawnoustrojowych wypracowanych w okresie republikańskim w Rzymie. Jednym z obszarów problemowych związanych z funkcjonowaniem municypiów były finanse publiczne. Dysponowanie pieniędzmi publicznymi zarówno przez urzędników municypalnych, jak i przez osoby, które przypadkowo weszły w ich posiadanie, rodził obowiązek rozliczenia się z nich. Niewywiązanie się z tego obowiązku rodziło sposobność do wszczęcia postępowania skarbowego wobec takiej osoby, ale tylko do wysokości 1000 sestercji. Powyżej tej kwoty kwestie sporne rozstrzygał namiestnik prowincji.

Dekurionowie byli uprawnieni do powołania *praedes*, którzy pełnili funkcje kontrolerów finansowych czy inspektorów, albo też stosując język współczesny, audytorów. *Praedes* byli zobowiązani do zapoznania się ze stanem rachunków, a następnie dokonania audytu całego municipium.

²³ O ograniczeniu właściwości przedmiotowej sądów municypalnych zob. A. Rodger, *Jurisdictional limits in the lex Irnitana and the Lex Gallia Cisalpina*, ZPE 110(1996), s. 189–206.

Studien über die öffentlichen Finanzen des Munizipium *Irni* Die Kontrolle und Verantwortung für die Verwaltung öffentlicher Mittel

Zusammenfassung

Die Organisation der Munizipien im westlichen Teil des Römischen Reiches war eine Nachbildung der verfassungsrechtlichen Lösungen, die in der republikanischen Epoche in Rom ausgearbeitet wurden. Zu den Problembereichen, die mit dem Funktionieren der Munizipien verbunden waren, gehörte die Organisation der Verwaltung öffentlicher Finanzen. Ihre Verfügung durch die Munizipalbeamten, vor allem den Duumvirus, den Ädilen oder Quästor, sowie Personen, die zufällig in ihren Besitz gelangten (z.B. Ausführende öffentlicher Arbeiten), war verrechnungspflichtig. Die Nichterfüllung dieser Verpflichtung seitens des Disponenten öffentlicher Mittel machte die Einleitung eines Finanzstrafverfahrens gegen diese Person notwendig. Die Befugnisse der Munizipalbeamten bei der Untersuchung dieser Sachen reichten nur bis zur Summen von 1000 Sesterzien. Bei höheren Summen war im Streitfall der Provinzstatthalter zuständig. Ein wichtiges Element in der Kontrolle der öffentlichen Finanzen war die Schaffung von Sachverständigern – *praedes*, die die Funktion eines Kontrolleurs bzw. Inspektors, oder nach der Gegenwartssprache eines Auditors ausübten. Diese *praedes* waren Spezialisten der Finanzanalyse, sie waren daher zur Einsicht in die Rechnungen des Munizipium und die Anfertigung eines Protokolls über den Stand der öffentlichen Finanzen der Stadt verpflichtet. Dieses Protokoll wurde von den Dekurionen bestätigt und konnte als Grundlage für die Einleitung der Finanzstrafverfahren dienen.